

FORRAY KATALIN

A lakóbizottság sosem alszik

Bulgakov komédiája Egerben

Elképzелhetetlenül otromba, szerencsére üzletben eddig soha nem látott, rikító sárga cipőben és kissé viseltes szmokingban vet véget három szalmasárga hajú úr Zója Genyiszovna sajátos hangulatú, titkos estélyének. Már pusztán ez a cselekedetük is sejteti, hogy megszólításuk, a vendégekkel ellentétben, nem úr, ha-nem elvtárs. Három ismeretlen, akinek hangsúlyozottan feltűnő külsejükön kívül egyetlen közös ismertető- (és egyben megkülönböztető-) jegyük van: éberen figyelnek. A háttérben jelen vannak, vizsgálódnak, engedik szabadon gyűrűzni az eseményeket, és van türelmük ki-várni azt a pillanatot, amelyben a szereplők szinte maguktól esnek csapdába. Pedig a csapda nem a „hősök” bűneiben, vétkeiben van (vagyis semmi sorsszerű, tragikus nincs bukásukban), hanem egyéniségük gyengeségében, kisszerűségükben.

A NEP időszakában Zója Genyiszovna Pelc engedélyt kap ruhaszalon és varróiskola létrehozására „munkásnők és tisztviselőnők munkaruhájának elkészítése céljából”. Zója azonban más ipart akar űzni, ezért - az akkori állapotokhoz képest - fényűző találka- és szórakozó-helyet rendez be a gazdag kereskedelmi igazgató, Huss anyagi segítségével. El-adósodott, deklaszált szépasszonyok mint manökenek, morfinista gróf mint bárzongorista, szélhámos unokatestvér mint főkönyvelő, kínai mosodás mint ceremóniamester és egy tűzrőlpattant, talpraesett mindeneslány dolgozik Zojkánál, akinek tevékenysége felett né-hány cservonyecért - szemet huny a lakóbizottság korrupst elnöke, a „fejletlen öntudatú” Portupeja. Tablórészlet a húszas évek elejéről; hangulatjelentés szolid ironiával, csipetnyi gúnnyal.

A hadikommunizmusához képest „új gazdasági politika” lehetőséget kínált a szabadabb kereskedelmi formáknak, lehetőséget biztosított korlátozott tőkés tevékenység kifejtésére, és lehetőséget adott az irányelvek, határozatok kijátszására, szélhámosok könnyű és gyors meggazdagodására. Ez utóbbi szolgáltatást alapanyagot Bulgakov *Zojka lakása*

című komédiájához. A darabbeli szélhámosok, kis és nagy gazemberek, mint az életben is, megnyerő figurák, szellemes társalgók, ügyes üzletemberek. Szórakoztató jelenléttük azonban kevés ahhoz, hogy tükörképét lássuk egy mechanizmusnak, s még kevesebb ahhoz, hogy görbe tükörben lássuk ennek hibáit. Ez a darab a lehetőségek darabja. Rengeteg ötlet és sok találó figura villantja fel egy átalakulóban lévő gazdasági-politikai rend ellentmondásos képét, csak pont ez az ellentmondás sikkad el. Pedig a kereskedelmi igazgató, a gróf vagy a kínaiak kapcsolata a szovjethatalomhoz (és egymáshoz), a függőségi viszony, a társadalmi hierarchia szétrobbanása, majd újjáéledése hol változatlanul, hol új

tormát öltve mint téma lappang a darabban, de nem tud felszínre törni. A humor forrása még így is elsősorban a szereplők harca az állam különböző funkciói ellen vagy éppen ezek megszerzéséért, vagyis az az ellentmondásos helyzet, amelyben egyszerre van szükségük az állam ítélkező és védelmező szerepére. A hatalom a lakóbizottság elnökének személyében képviselteti magát, illetve önnön visszasságait. A jelszavakban, dogmákban gondolkodó Portupeja nagytájtja fel, karikőrizza az elvek leegyszerűsítéséből, vulgarizálásából származó hibákat. Politikai állásfoglalásai: „A szovjethatalomnak nincs szüksége hálószo-bákra!”, vagy „A lakóbizottság csak a fél szemét hunyja le, a másikkal mindent

Bulgakov: *Zojka lakása* (egri Gárdonyi Géza Színház). Csapó János (Portupeja) és Igó Éva (Zojka) (Veres T. Attila felv.)

lát!" - egy típus gondolkodásának korlátait hangsúlyozzák. A darabban viszont nem jutnak megfelelő szerephez, csupán adalékokat szolgáltatnak Zojka manővereihez. A vázlatos szerepek, a nem különösebben érdekfeszítő cselekmény ellenére Bulgakov humora, ironiája, csipetnyi gonoszkodása, pontos ítéletalkotása még halványabb kivitelben is szórakoztató.

A miskolci Nemzeti Színház Egerben Hegyi Árpád Jutocsa rendezésében Magyarországon először mutatta be az 1926-ban írt *Zojka lakását*. A NEP-korszak közerkölcseit szatirikusan bemutató játék így hiányt pótol, bár talán nem véletlen, hogy eddig nem tudunk Bulgakov darabjáról. A rendezés a képlékeny anyagot nem dúsította fel, hanem annak könnyedségét, játékosságát emelte ki. Ez helyénvaló a darab egészét tekintve, de óhatatlanul megfosztotta az elő-adást a továbbgondolkoztatás lehetőségétől.

Ötletes, szellemes rendezés, amely megkomponáltságát tekintve kerek egész, de a hangulatkeltésen túl nem érezzük, hogy a valósághoz, a maihoz vagy az akkorihoz, bármi köze is lenne. A darabválasztás ebből a szempontból nem telitalálat, viszont kétségtelen (Hegyi eddigi munkái, elsősorban a *Kazimir és Karolin* és a *Lila akác* alapján), hogy tökéletes alapanyag a rendező színes látványvilágának színre állításához. Hegyi rendezése a formai megoldásokat tekintve most is profi munka. Mint nála mindig: gyönyörű jelmezekben játszanak színészei (Fekete Mária munkáját dicsérik a ruhák) a látványát és hasznosságát tekintve kitűnő színpadon. Azonban mindez néha öncélú; nem egy rendezői értelmezés formába öntése, hanem egy bevált - hangsúlyozni kell: nagyon szórakoztató - formai elképzelés ráhúzása a darabra. A szöveg könnyen engedelmessé válik egy ilyen koncepciónak is, a Bulgakov instrukciói között szereplő „pokoli hangversenyek”, „szörnyű zenélő doboznak” erőteljesebb, naturalisabb megfelelője a gyakran változó szín-padkép, pincével, padlással, vaslépcsővel, plakátokkal, transzparenszekkel, állandó nyüzgéssel együtt. Hegyi a tömeggel egészítette ki Bulgakov komédiáját, s mint a *Kazimir és Karolin*-ban új játéklehetőséget teremtett így az előtér és a háttér között. A tömeg, néha nyomasztó mozgalmasságával, hangosságával, általában uralta a színpadot, vagy némán, a háttérből érezte jelenlétét. A viszonylagos, a „praktikus” jólét Zója

lakásában, Szlávik István díszletében élesen elvált a színpad állandó kellékeitől - a kínai mosodától, a falragaszoktól, a háttérben húzódó vaslépcsőtől.

Hegyi látásmódja a színészek munkájában csupán Molnár Zsuzsa (Mányuska, a mindeneslány) és Szirtes Gábor (Kerubira) alakításában tükröződik igazán. Mindketten a helyzet és a játék urai voltak. Molnár Zsuzsa temperamentuma és megjelenése, szolgálóként és manökenként, elhomályosította a „hivatásos” hölgyeket. Szirtes Gábor valóban elhitette, hogy a kínai groteszk külseje ellenére lefegyverzően kedves és szeretni való. A főszereplőről, Zója Gyenyiszovnáról csak elhangzik, hogy maga az ördög, viselkedése viszont egy csöppet sem sántáni, néhol inkább jelentéktelen, mint-sem démoni. Egyénisége nem különösebben színes vagy bonyolult: egy üzlet-asszony, akinek volt egy ötlete. Varázsa csak az őt megformáló Igó Évának van, de neki sem mindig. A flegma, enervált úriasszonynak kölcsönöz néhány nagy-vonalú gesztust, fenséges tartást, de idegen marad a maga teremtette új világban.

Az egyszerű színházi este öröme, amit az egri bemutató szerzett, utólag visszatekintve egyre halványul. Mert az ismétlés lehet, hogy a tudás anyja, de semmiképpen nem a megújulásé. Amire pedig most Hegyi Árpád színházának nagy szüksége lenne.

Mihail Bulgakov: Zojka lakása (Miskolci Nemzeti Színház)

Fordította: Király Zsuzsa. Dramaturg: Feldmár Terézia. Rendező: Hegyi Árpád Jutocsa. Koreográfus: Majoros István m. v. Díszlet: Szlávik István. Jelmez: Fekete Mária.

Szereplők: Igó Éva, Molnár Zsuzsa, Csapó János, Sallós Gábor, Bregyán Péter, Bánó Pál, Kuna Károly, Szirtes Gábor, Strébely Csilla, Gruiz Anikó, Farkas Szilvia, Molnár Anna, Csiszér András, Dariday Róbert, Gyarmathy Ferenc, Teszary László, Hidvégi Elek, Zoltán Sára, Magyar Tünde, Mikó Margit, Kelemen Ariane.

PÁLYI ANDRÁS

Napló színészekről

A három színészi alakítás, a három arcél, melyhez az alábbiakban néhány észrevételt szeretnék fűzni, voltaképp három változat a színpadi groteszkre. Különbözőségük nemcsak abban áll, hogy három nagyon is más darabról és elő-adásról, másfajta szerepről van szó, ha-nem három eltérő, különféle módon sajátos színészi egyéniségről is. S ez utóbbi az igazán érdekes számunkra. Mégis szívesen vennénk Szalay László múlt századi irodalomtörténészről közös mottó e három portré elé, aki szerint a groteszk olyan műalkotás - a mi esetünkben ezen értsünk színészi alakítást -, „amelyben a báj vagy a fenséges a borzalmassal vegyülve az ellentét következtében nevetségesen hat”. Hogyan születik meg, mit jelent ez a stíláriis vegyülék az egyes színészi jelenlétben? S mi az, ami a nevetséges hatás mögött rejlik? Mert természetszerűleg épp ez a „mögöttes” az, amiért az itt kiemelt alakítások szerintem figyelmet érdemelnek.

Egy óriási csecsemő

A Nemzeti Színház Oresztész-bemutatójáról a SZÍNHÁZ 1982/5. számában már elemző méltatás jelent meg, s benne szó esett Vajda László alakításának remek „groteszk felhangjáról” is, ami szerencsésen oldja fel az előadás második felének egyre fokozódó feszültségét. Vajda játssza azt a fríg katonát, akinek sikerül kerekelt oldania a Helené palotájában rendezett vérfürdőből, s amikor mégis elkapják, hazudik, esküdözik, minden korábbi létező és nem létező meggyőződését könnyedén feladja, csak hogy utat nyerhessen. Vagyis valójában annak szatíráját adja elő, amit fenn „a nagyok” drámai keretek közt művelnek: Vajda fríg harcosának ebben az Ores-tész-interpretációban ugyanúgy nincs miért hősnek lennie, amiért a halott Agamemnon két gyermekének sincs. Ezért kitűnő ellenpont az előadásban a játékmód alapszínétől látszólag elütő színészi hangnem, ahogy ezt az említett kritika is megállapítja: a játékoság a produkció gondolati vonalát húzza alá.